

TEYLER'S **magazijn** museum

113

03 Hulde! Verering
in de Gouden Eeuw
06 Sierlijk snijwerk
09 De vingerafdruk
van Havel **10** Geven
aan Teylers Museum
12 Marieke en Pieter
Sanders **14** Johan
Huizinga als lid van Teylers
Tweede Genootschap
15 De Vrienden en
Najaarsdagen op
3 en 5 november

Winter 2011/12. Uitgave van Teylers Museum

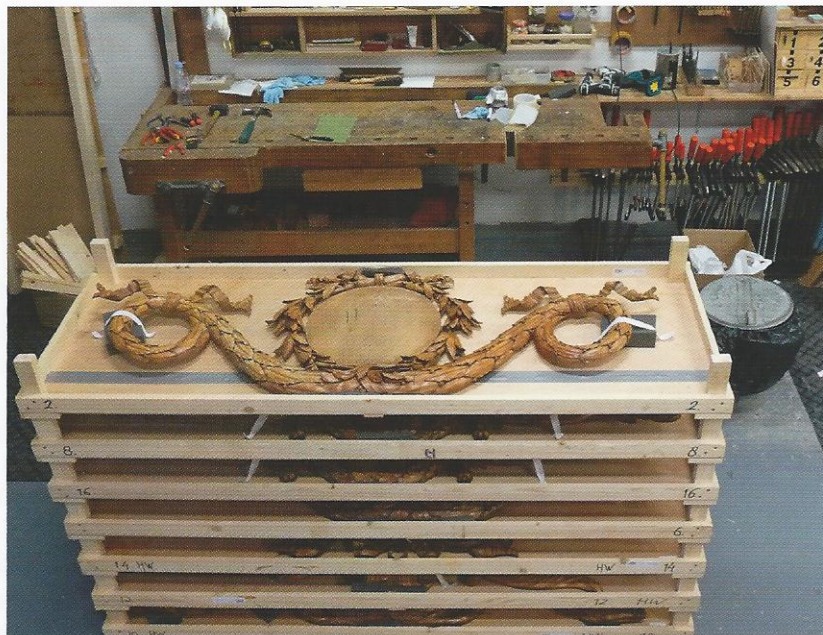
Sierlijk snijwerk

Restauratie van de guirlandes in de Ovale Zaal

Anne Marie ten Cate, Ten Cate & Van der Wiele, bureau bouwhistorie en restauratieadvies en Godelieve van Wees, restauratieatelier Le Singe Violet

Na twee jaar intensieve voorbereiding ging de restauratie van de Ovale Zaal begin september 2010 van start. Bijzonder onderdeel van de grootscheepse 'herstelwerkzaamheden' was de restauratie van de guirlandes.

Archiefonderzoek

Wie in de Ovale Zaal naar boven kijkt ziet boven de boekenkasten op de omloop zestien guirlandes met filosofenkoppen (afb. 1). Ook deze waren dringend aan schoonmaak en onderhoud toe. Dat begon met een uitgebreid vooronderzoek. In het archief van Teylers Stichting bevindt zich een zestal gesigeneerde ontwerpen voor de guirlandes van de hand van Leendert Vier-vant (1753-1801), de architect van de Ovale Zaal, en achttien anonieme tekeningen in rood krijt van de filosofenkoppen. Het houtsnijwerk werd uitgevoerd door de Haarlemse *schrijnwerker* Jan Woortman. Op een rekening van 31 april 1783 brengt hij 850 florijnen in rekening voor '17 Medalljes sijnde Griekse antieke of Portrette met haar leysten en boeisersels'.

In 1847 onderging de Ovale Zaal een eerste grote opknapbeurt. De huisschilders Kuijper & Geldorp noteren op een rekening van 8 augustus: *Aan't schilderen van de medaillons, wit, bestwit en 5,5 dag arbeidsloon à raison van f 10, 61*. Echter, achter op een van de medaillons staat: *M van Lent en Dirk van Aken hebbe geschilderd in het jaar 1847 7 maanden en 26 dag Deze koppe*. Wie moeten we geloven?

Afb. 1

Gerestaureerde guirlande en medaillon filosofenkop

De guirlandes in detail

Alle zestien guirlandes zijn verschillend. Viervant heeft acht 'paren' ontworpen, waarbij de tegenover elkaar liggende guirlandes telkens elkaars spiegelbeeld vormen. Het snijwerk van de guirlandes is van een uitzonderlijke kwaliteit. Er was gekozen voor lindehout, een zachte – makkelijk snijdbare en lichte houtsoort. Tijdens de restauratie van de guirlandes werd ook duidelijk hoe ze zijn gemaakt. Voor elke guirlande werden afzonderlijke panelen verlijmd. Vervolgens werd de achterzijde in een gebogen vorm geschaafd en op deze wijze aangepast aan de ovale vorm van de zaal. Met een beitel werden ze alle van een nummer voorzien. Na het pas maken van de vorm gingen de houtsnijders aan de slag volgens de ontwerptekeningen. Alle snijwerk is tot in de kleinste details uitgewerkt. De variatie in de kwaliteit van het snijwerk toont aan dat er verschillende houtsnijders aan het werk zijn geweest, waarbij duidelijk zichtbaar is dat soms meerdere snijders aan één guirlande werkten.

Inventarisatie van schades

Bij het verwijderen van de guirlandes bleek slechts één exemplaar compleet te zijn. Van alle andere ontbraken veel onderdelen. De schade aan de guirlandes zelf en aan de eikenhouten panelen erachter is met name veroorzaakt door krimp van het hout ten gevolge van temperatuurschommelingen. Omdat de oorspronkelijke bevestiging met

Afb. 2

Restauratie guirlande in atelier

ijzeren nagels deze krimp niet kon opvangen, zijn de guirlandes in de loop van twee eeuwen op vele plekken gebroken; vaak op de lijmnaden, maar ook midden in het snijwerk.

Tijdens eerdere restauraties zijn vanaf de voorzijde stukken aangevuld en bijgesneden. Dit gebeurde zonder de guirlandes van hun achtergrond los te halen. Hierdoor liep de oorspronkelijke vorm niet altijd meer netjes door. In enkele gevallen werd dit opgelost door ook het originele snijwerk bij te snijden.

De guirlandes waren sterk vervuild en stoffig. Bovendien was de afwerking qua kleur onregelmatig en donker. Oude afwerkklagen zijn ooit verwijderd en vermoedelijk is vlak na de uitbreiding van het museum in 1884 een rode kleurstof aangebracht. Omdat de oude afwerkklagen niet overal even goed verwijderd werden, was door het aanbrengen van deze kleurstof een onregelmatig en slordig geheel ontstaan.

Restauratie, de praktijk

Voor het eerst sinds 1784 verlieten de guirlandes het museum. Ze verhuisden in speciaal op maat gemaakte transportbakken naar restauratieatelier Le Singe Violet in Leiden (afb. 2). Voor het opnieuw verlijmen van alle losse onderdelen tot één guirlande in de juiste ronding van de zaal werd

Afb. 3
Werkzaamheden in Ovale Zaal

een mal gemaakt, een precieze nabootsing van de vorm van de betimmering waarop de guirlandes weer bevestigd moesten worden. Alle later toegevoegde delen werden verwijderd. Bij breuken in de grotere stukken snijwerk zijn voor extra stevigheid ronde houten pennetjes in de verbindingen geplaatst. Kleinere breuken zijn na verlijming aan de achterzijde verstevigd met stukjes triplex van vruchtbomenhout. Voor deze verlijmingen is gelatinelijm gebruikt.

Schoonmaken

In eerste instantie werden de guirlandes met zachte borstels en speciale stofzuigers voorzichtig ontdaan van dikke stoflagen. Daarna zijn ze verder schoongemaakt met ethanol, waarbij voor moeilijke hoeken en gaatjes met heel kleine borsteltjes werd gewerkt. De al eerder genoemde rode

kleurstof bleek op sommige delen zeer hardnekkig in het hout getrokken te zijn en kon dan ook op sommige plekken niet geheel verwijderd worden. Er is naar gestreefd een zo evenwichtig mogelijke uitstraling te bereiken, met behoud van levendigheid.

Snijwerk

Omdat de guirlandes in paren zijn gespiegeld, was eenvoudig te achterhalen welke onderdelen van het snijwerk ontbraken. Zo bleek bij de filosoof Solon, na vergelijking met zijn tegenhanger Lycurgus, dat een groot stuk snijwerk aan de onderzijde van de guirlande was verdwenen. Allereerst werden de grote ontbrekende stukken aangevuld, waardoor de contouren van de guirlandes voor het oog weer compleet werden. Vervolgens werd een

groot aantal kleinere ontbrekende stukjes aangevuld, zoals kleine puntjes van bladeren. Maar ook bijvoorbeeld een einde van een strik waarbij niet zichtbaar was dat er een stukje ontbrak, omdat het er heel natuurlijk uitzag.

Dit fijne snijwerk werd uitgevoerd door Anna Stringer in Enkhuizen.

Na het bijkleuren van de nieuw toegevoegde stukken, zijn de guirlandes afgewerkt met een ongekleurde waszeep (een mengsel van bijenwas, terpentijn en zeep). Om een hogere glans te bereiken is hieraan nog een hardere was toegevoegd. Dankzij het gebruik van het lichtere lindehout en de extra glans komt het prachtige snijwerk nu veel beter tot zijn recht.

Spanningsvrije bevestiging

Voor de bevestiging van de guirlandes is een speciaal ophangstelsel ontwikkeld. Met messing plaatjes, die vrij in alle richtingen kunnen bewegen, zijn de guirlandes op de eikenhouten panelen bevestigd. Zo kunnen mogelijke spanningen worden opgevangen. Uitzetting en krimp van zowel guirlandes als betimmering kunnen in de toekomst geen schade meer veroorzaken.

Een nieuwe witsellaag voor de medaillons

De medaillons gingen na restauratie door Bruijs & Streep in Haarlem naar Rob Bremer in Den Haag, die verantwoordelijk was voor het herstel van het schilderwerk van de filosofenkoppen. Bij de restauratie werden onder meer gaten gevuld en losse afwerklagen gefixeerd. Vervolgens werden de koppen overgeschilderd met een reversibele witte verflaag op waterbasis.

Na een afwezigheid van een half jaar vormen de guirlandes en de koppen van de zestien wijsgeren nu weer een opvallende verschijning in de gerestaureerde Ovale Zaal (afb. 3).